

Käitumisraskusega laps koolis

Siiri Vallimäe

Psühholoog

Põhja-Eesti Rajaleida keskus

Oktoober 2015

Euroopa Liit
Euroopa Sotsiaalfond

Eesti tuleviku heaks

Käitumisprobleemid

- Käitumisprobleemid on nagu “palavik”, millel võib olla palju erinevaid põhjusi. Need leiavad lahenduse ainult sel juhul, kui **põhjused ära tuntakse** ja vastavalt sellele “ravitakse”

(P. Aavik 2008)

- „Käitumisraskused“ on mõiste, mis kirjeldab **olulist kõrvalekallet tavapärasest käitumisest**, mida võiks oodata samaealistelt lastelt samades tingimustes.
- Eestis on viimastel aastatel eemaldatud **hariduses** meditsiinikesksusest, eriti erivajadustega laste puhul. Seetõttu kasutatakse **pedagoogikas** terminina **käitumisraskust** varasema käitumishäire asemel.

Riskitegurite kuhjumine suurendab otseselt käitumisraskuste kujunemise tõenäosust.

- Geneetiline soodumus
- Varase lapseea riskitegurid: enneaegsus, turvatundeta kiindumussuhe, vanemate psühholoogilised probleemid, varase lapseea stressikogemused (nt lein, lahkuminekad).
- Järelvalve puudumine, eakaaslaste mõju.
- Agressiivsed, impulsiivsed, ebajärjekindlad vanemad.
- Vanemate madal haridustase, toimetulematus vanema rolliga, piirideta kõikelubav kasvatus, liiga autoritaarne kasvatus, ebastabiilne kasvatus, ükskõikne või vältiv suhtumine.
- Laste vähene intellektuaalne stimuleerimine.

(P. Aavik 2008)

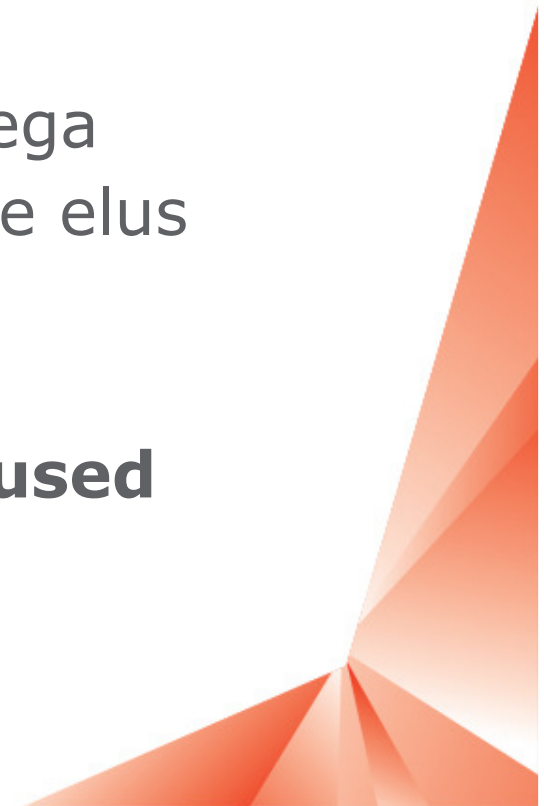

Ennetavad tegurid

Need mõjutavad last tugevamini kui riskitegurid:

- Head intellektuaalsed võimed, kõrge IQ, andekus
- Leplik loomus, sotsiaalsus, optimistlik suhtumine
- Sisemine kontrollimehhanism, **enesejuhtimisvõime**
- Adekvaatne **enesehinnang**
- **Oskus** luua sõprussuhteid eakaaslastega
- Vähemalt üks oluline täiskasvanu lapse elus
- Edukas toimetulek
- Huvitegevustega tegelemine
- **Lapse võimeid toetavad elutingimused**
- Hea füüsiline tervis

(P. Aavik 2008)

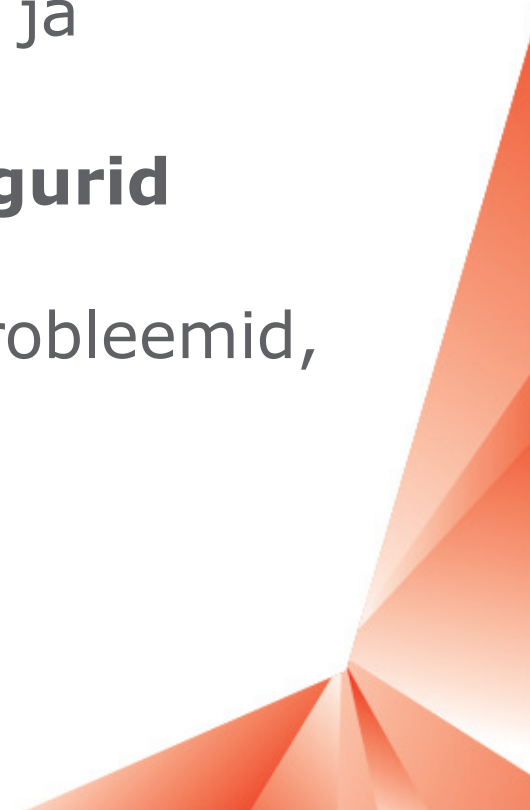
Käitumisraskustega lastel on.....

- suurenenud tundlikkus vaenulike signaalide suhtes
- sagedased tõlgendused teiste vihana
- **ei leia konfliktides sobivaid lahendusi**
- märkamata jäävad sõbralikkuse signaalid
- reaktsioonid on agressiivsed, kuid oma viha ei teadvustata
- puudulik on võime hinnata oma tegude tagajärgi
- **puudujääk teiste tunnete eristamises ja eesmärkide mõistmises**
- ei oska teise positsioonilt asju näha ega hinnata.

Käitumisraskuste põhjused jagatakse kahte suurde rühma:

- **Lapsest tulenevad põhjused** (kaasnevad nt vaimupuudega, autismiga, aktiivsuse- ja tähelepanuhäirega)
- **Sotsiaalsed või keskkondlikud tegurid** (puudulikud sotsiaalsed oskused, ebaadekvaatne kasvatus, kodused probleemid, kohanemisprobleemid, muutused)

Erivajadusega laps on laps, kelle võimetest, tervise seisundist ja kultuurilisest taustast ning isiksuseomadustest tingitud **arenguvajaduste** toetamiseks on vaja teha muudatusi või kohandusi:

- Lapse **kasvu- ja õppekeskkonnas** (mängu- ja õppevahendid, ruumid, õppe- ja kasvatusmeetodid jm)
- Rühma või klassi tegevuskavas

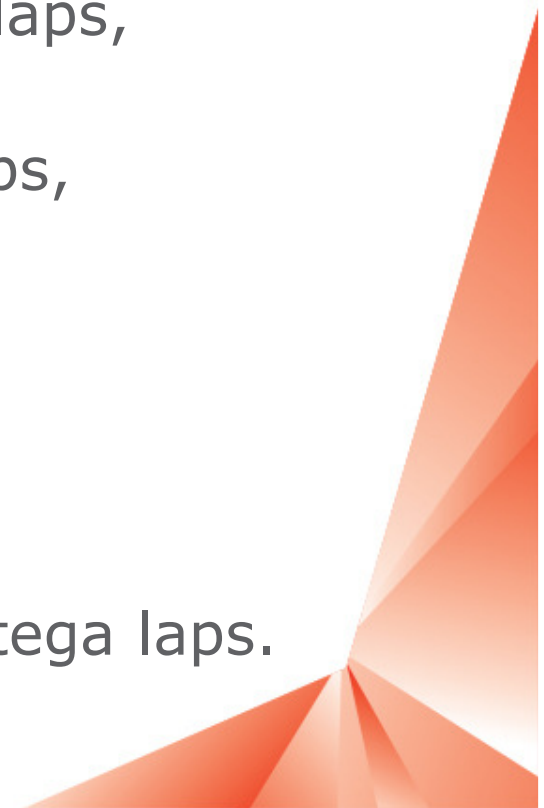
Sel viisil avalduvaid erinevusi nimetatakse **arengulisteks (AEV/lasteaedades)** või **hariduslikeks erivajadusteks (HEV/koolides)**.

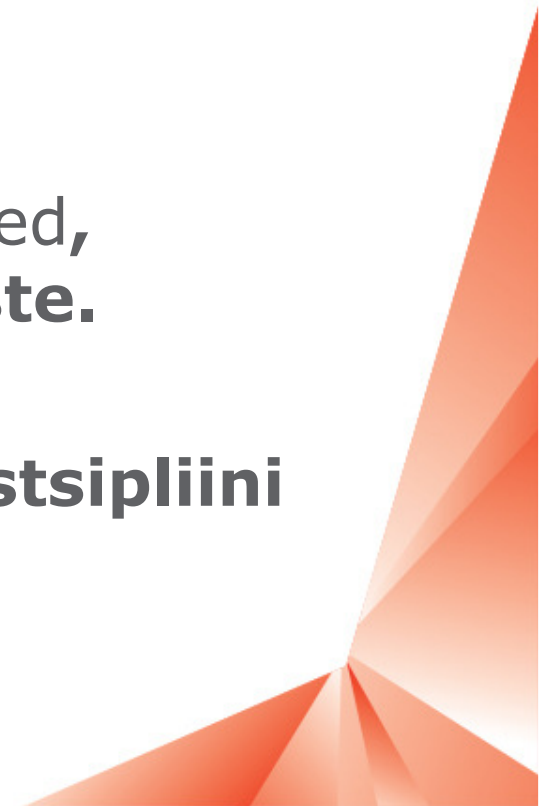
Erivajadusega laps

- füüsilise puudega laps (kehapuue),
- meelepuudega laps (kuulmis-, nägemispuue),
- vaimse puudega laps,
- kõnepuude või -häiretega laps,
- psüühiliste või **käitumuslike** häiretega laps,
- spetsiifilise arenguhäirega laps,
- füüsilise või vaimse arengupeetusega laps,
- õpiraskustega laps,
- suhtlemisraskustega laps,
- sagedaste tervisehäiretega laps,
- pikemat aega koolist eemal viibiv laps,
- andekas laps,
- mitmekeelsusest tulenevate kõneraskustega laps.

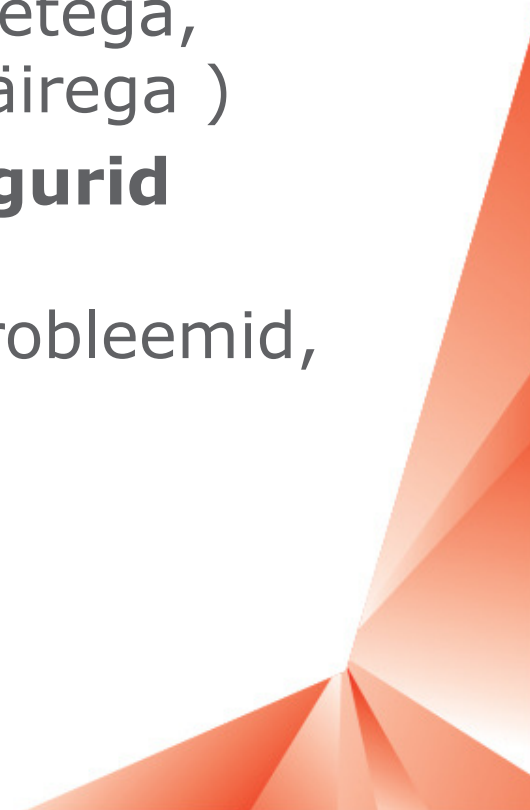
- Erivajadustega laste emotsionaalsed, sotsiaalsed ja intellektuaalsed arengut toetab see, kui neid koheldakse väärtuslikena ning nad kogevad rühmakaaslastega võrdväärseid edu- ja eneseteostuse võimalusi.
- Neile tuleb anda jõukohased ülesanded, võtmeküsimuseks on **õige raskusaste**.

Õige raskusaste tunnis tagab ka distsipliini

Käitumisraskuste põhjused jagatakse kahte suurde rühma:

- **Lapsest tulenevad põhjused** (kaasnevad nt vaimupuudega, erinevate arenguhäiretega, autismiga, aktiivsuse- ja tähelepanuhäirega)
- **Sotsiaalsed või keskkondlikud tegurid** (puudulikud sotsiaalsed oskused, ebaadekvaatne kasvatus, kodused probleemid, kohanemisprobleemid, muutused)

Vaimupuue/intellektipuue /vaimne alaareng:

- Vaimupuue ei ole haigus, nagu tihti ekslikult arvatakse. Vaimupuude puhul on tegemist seisundiga, mis elu jooksul ei muutu ja mida pole võimalik ravida. Vaimupuue on samasugune inimese eripära nagu andekus või andetus
- RHK-10 järgi kirjeldatakse „vaimset alaarengut“ kui seisundit, kus mõistuse areng on pidurdunud või ebanormaalne nii, et nõrgalt arenenud on eelkõige arengueas omandatavad oskused ehk üldist intelligentsust mõjutavad vaimsed, verbaalsed, motoorsed ja **sotsiaalsed võimed**.

Mis aitab vaimupuudega last?

- Püüa vältida abstraktsete terminite kasutamist. Kasuta alati samu sõnu, sest keerukatest lausetest ta ei pruugi aru saada.
- Kasuta alati **samu juhendamisevõtteid**.
- Toeta verbaalseid korraldusi alternatiivsete kommunikatsioonivormidega (žest, viibe, ese).
- **Varu alati aega**, anna talle võimalus olukorraga harjuda, ise üritada. Püüa vältida rutakat tema eest ära tegemist.
- Taga talle võimalikult muutumatu elukeskkond ja päevarütm.
- Tegele ja räägi asjadest siin ja praegu.
- Õpi ära tundma ja rõõmustama **väikeste asjade** üle, sest talle on need suured edusammud.
- Kohanda tema füüsiline keskkond, loo selged piirid ja ajaline struktuur

Spetsiifiline arenguhäire (õpiraskus)

- Kahjustunud on **mitmed arenguvaldkonnad**: motoorika, kognitiivsed funktsioonid, kõne, **tahte- ja tundeelu** jm.
- Erivajadus avaldub psüühiliste protsesside **madalamas arengutempos** – väljendub nooremale vanusele iseloomuliku käitumisena.
- Neil on madal töövõime, raskused tegevuste planeerimisel ja läbiviimisel.

Spetsiifiline arenguhäire on oma olemuselt potentsiaalsed õpiraskused, mida määratletakse koolieas.

Psühholoogilise arengu häired

e. psüühilise arengu spetsiifilised häired

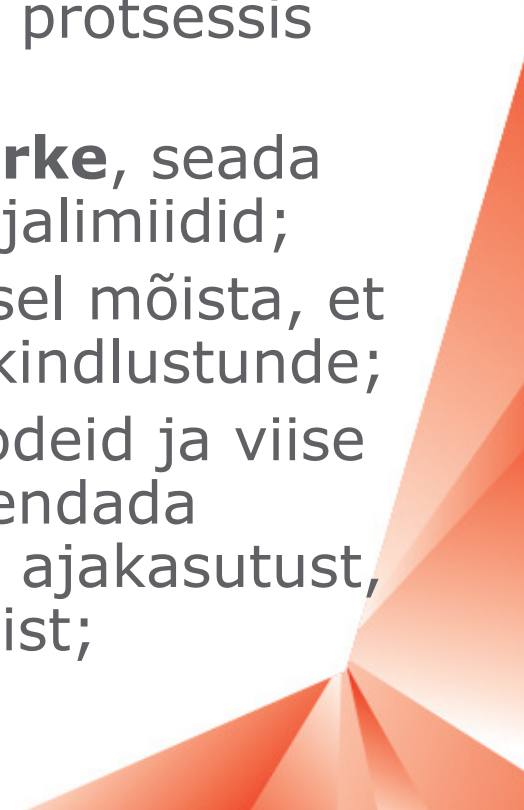
- Kõne ja keele spetsiifilised arenguhäired (nt. artikulatsioonihäire, ekspressiivne-, retseptiivne kõnehäire)
- Õpivilumuste spetsiifilised häired (nt. spetsiifiline lugemishäire, õigekirjahäire, arvutamisvilumuste häire, spetsiifilised segatüüpi häired)
- Motoorika spetsiifiline arenguhäire
- Segatüüpi spetsiifilised arenguhäired
- Abistamisel on märksõna **jõukohastamine!**

Kuidas aidata spetsiifilise arenguhäirega last?

- Avastada õpilase **tugevamad küljed** ja huvid, tehes seda koostöös õpetajate, spetsialistide ja vanematega;
- Töötada võrgustikutööna välja üldine plaan õpilase abistamiseks (lasta lapsel endal teha valikuid ja osaleda plaani koostamises);
- Orienteerida õpilast mitte tulemusele, vaid protsessis osalemisele;
- Aidata seada ja sõnastada **väikesi eesmärke**, seada koos õpilase ja vanematega konkreetsed ajalimiidid;
- Julgustada, näidata hoolivust, aidata õpilasel mõista, et edu on võimalik; luua õhustik, mis annab kindlustunde;
- Analüüsida koos õpilasega erinevaid meetodeid ja viise jõukohaste eesmärkide saavutamiseks, arendada eneseregulatsiooni strateegiaid: õpioskusi, ajakasutust, eneseanalüüsi, isiksuseomaduste arendamist;
- Olla kannatlik, mitte kaotada huvi.

Autismispektrihäired

- Tegemist on neuroloogiliste häiretega, mis mõjutavad inimese **võimet suhelda**, aru saada keelest, mängida ja olla teistega seotud.
- Häirega kaasneb lapse **huvide ja tegevusaktide piiratus, stereotüüpsus ja monotoonne korduvus**.
- Tavaliselt (mitte alati) täheldatakse ka üldist **kognitiivsete funktsioonide** (taju, mälu, mõtlemise) **kahjustust**.
- Nimetatud tunnused on **püsivad** ning varieeruvad üksnes avaldumise intensiivsuse poolest.
- Pervasiivsed arenguhäired avalduvad esimese viie eluaasta jooksul **kõrvalekalletena eakohasest käitumisest**.

Mis võiks olla tüüpiline sümptomaatika 5a vanuses?

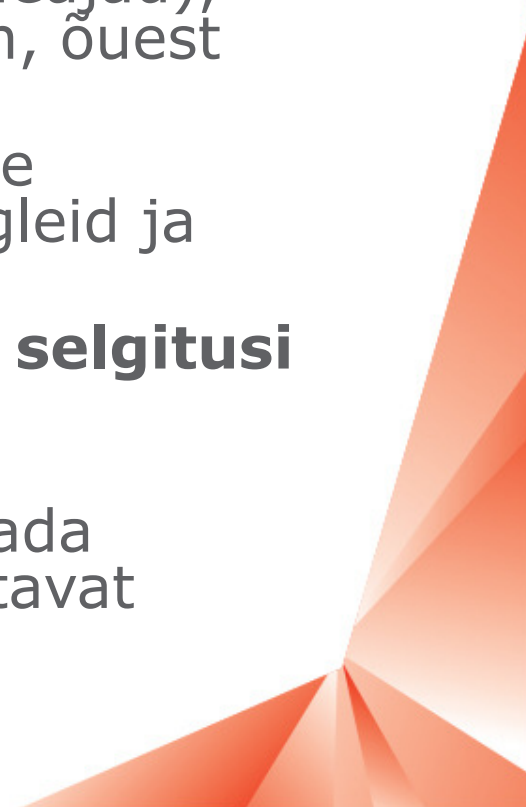
- vähene huvi teiste vastu;
- vähene empaatiavõime;
- kõnearengu hiline mine või kõne puudumine;
- vastumeelsus muutustele;
- piiratud huvid;
- stereotüüpsed liigutused/manerismid (ennast stimuleerivad).
- (dr. Kerstin Kõiva)

Mis aitab autismispektrihäirega last?

- Laps vajab **kindlat rutiini, kindlaid reegleid, etteaimatavat päevakava** ning struktuuri oma igapäevaelus.
- Väga oluline on talle igapäevaselt samade tegevuste järgnevus, **päevakavast kinnipidamine** (regulaarsed söögi ja uneajad), kindlad rutiinid (nt. magamaminekurutiin, õuest tulemise rutiin jne).
- Lapsele on vajalik näitlikustada tegevuste järgnevust, päevakava, kehtestatud reegleid ja muud **pildimaterjali** abil.
- Laps vajab sotsiaalsete suhete tajumisel **selgitusi ja tõlgendusi** täiskasvanu poolt
- Laps vajab jälgimist **ärevuse taseme** monitoorimiseks ning vajadusel võimaldada eraldumist suuremast kollektiivist ja toetavat isikut sellel eraldumise perioodil

Pildiga tegevuste toetamine:

Pildiga tegevuste toetamine:

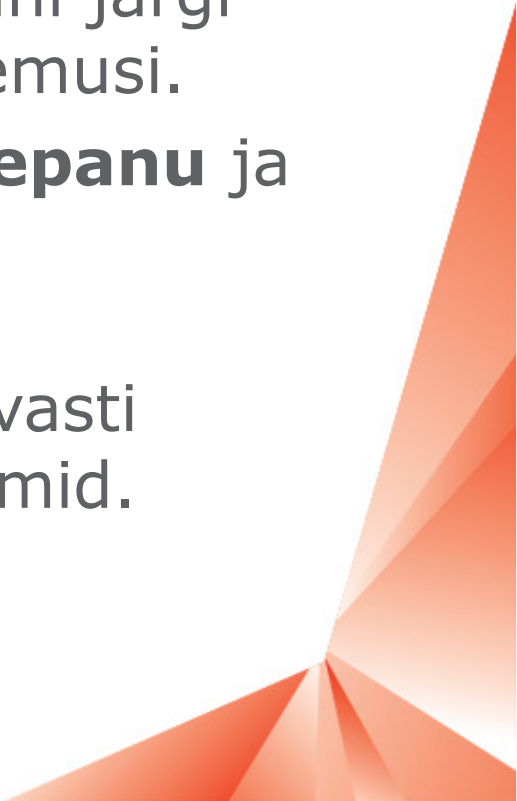

- Hüperaktiivsus on üldlevinud nimetus, millega tähistatakse aktiivsus- ja tähelepanuhäiret (ATH).
- Tegemist on seisundiga, mille puhul on lapsel **raskusi keskendumise ja tavapärasele käitumisreeglitele allumisega.**
- ATH põhjustab märkimisväärseid **toimetulekuraskusi** erinevates tegevusvaldkondades – õppimises, suhtlemises, korrale allumises.

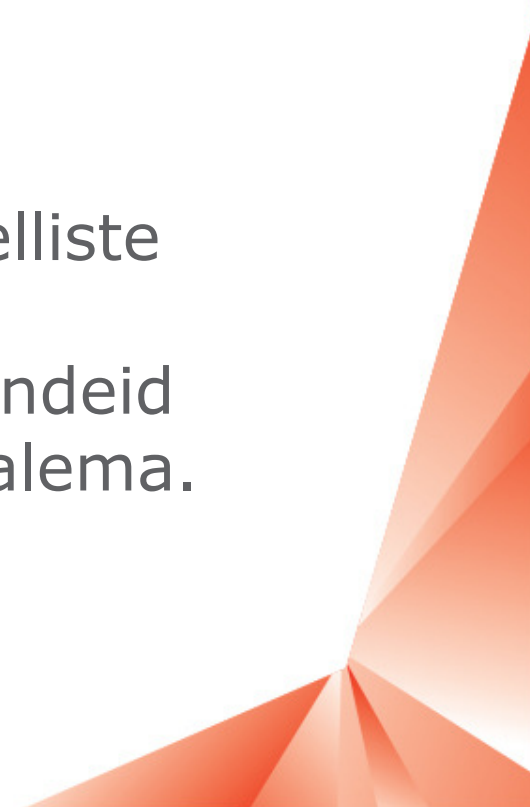
Häire olemus

- 2000. aastast alates käsitletakse ATH kui **psüühika täidesaatva funktsiooni häiret** – võimet oma tegevust planeerida, plaani järgi tegutseda, saavutada planeeritud tulemusi.
  - Häire keskseks sümptomiks on **tähelepanu** ja **keskendumisvõime nõrkus**.
  - Liigne impulsiivsus (sh. agressiivne reageerimine) ja hüperaktiivsus („halvasti käitumine“) on sekundaarsed probleemid.
-

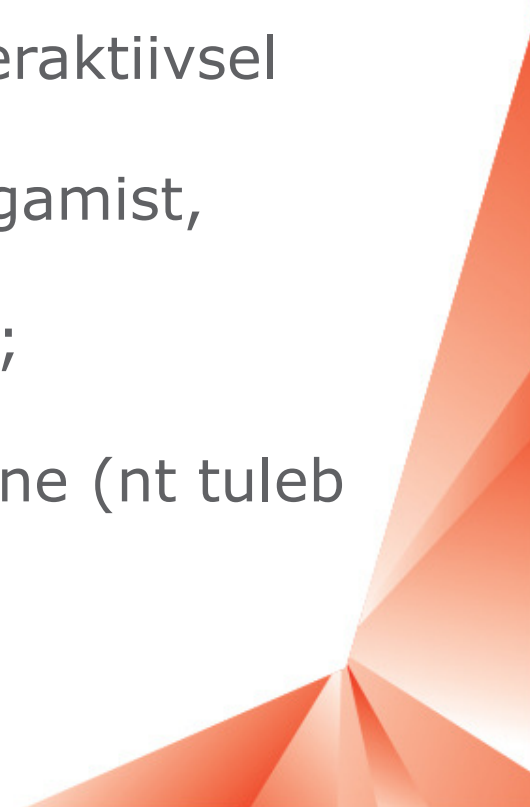
Mis aitab ATH last

- Täiskasvanute **positiivne suhtumine**, sest kõige enam vajab laps mõistmist, rahu;
- **Kohandada tuleks oma ootusi lapse käitumise osas;**
- **Õpetajad** peaksid teadma, kuidas selliste lastega käituda: need lapsed ei ole kasvatamatud, vaid ebaküpsed ülesandeid täitma ja õppetegevustes edukalt osalema.

Kõige olulisem on **järjepidevus, kindel päevarütm, rutiinid, reeglid, kindlad kavad:**

- klassis on oluline õpetaja, kindel, lastele tuttav, turvaline tööstiil, sobivad võtted;
- ülesandeid ja reegleid võib paluda hüperaktiivsel lapsel üle korrata;
- valida istekoht, kus on vähem välist segamist, tähelepanu hajutavat;
- võimaldada lapsele lühemad ülesanded; valikuvõimalusi, võimalusi liikumiseks;
- märguandeks tunnusmuusika kasutamine (nt tuleb hakata koristama).

Keskkondlikest teguritest põhjustatud käitumisraskused

Vahel on väga lihtsad põhjused, mille tõttu laps halvasti käitub:

- kõht on tühi,
- vähe maganud,
- palju müra (helid, pildid, segajad),
- vähe tähelepanu on talle pööratud,
- turvatunde puudumine.

Sotsiaalsetest teguritest põhjustatud käitumisraskused

Enamik lapsi **käitub halvasti** seetõttu, et nad **tunnevad end mingil põhjusel halvasti ja ei oska teisiti käituda**. Neil on tihti:

- puudulikud sotsiaalsed oskused,
- madal enesehinnang,
- ebaadekvaatne kasvatus,
- kodused probleemid,
- kohanemisprobleemid,
- muutused.

Kolm võtmeküsimust

Täiskasvanu peaks õppima küsima 3 küsimust:

- Mis lapse käitumises toimub?
- Mis juhtus enne?
- Mis juhtub pärast? (tagajärg, lapse poolt põhjustatud tagajärg)

www.dailymail.co.uk

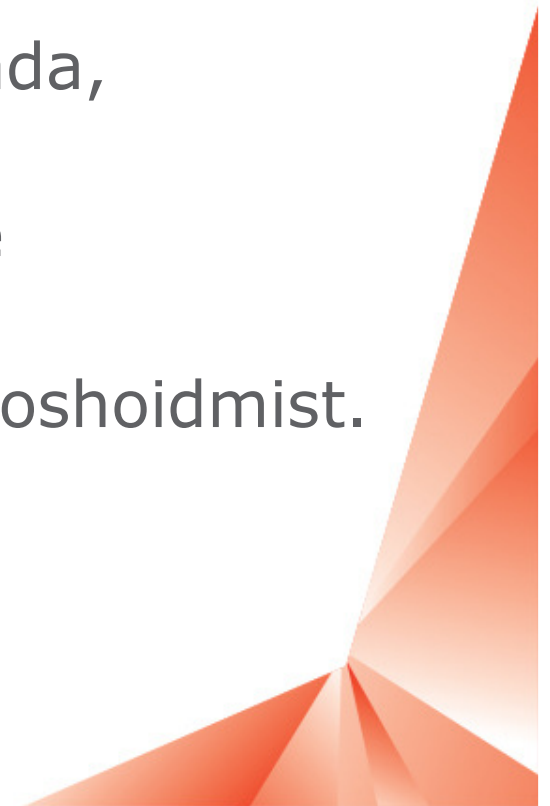

Halva käitumise põhjused

- See töötab (laps jonnib, kuni saavutab oma tahtmise)
- See on harjumus (korduv igapäevane teadvustamata käitumine)
- Võimalus väljendada oma tundeid (viha, hirm, trots, kättemaks)
- Tähelepanu saavutamise vahend
- Lapsel ei ole teisi eneseväljendamise viise

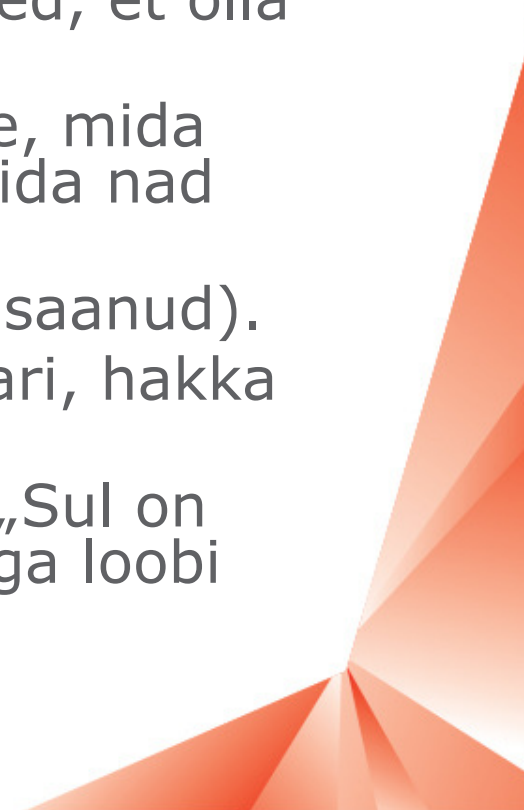
- Reeglid – lihtsad, arusaadavad, mõistlikud.
- Tagajärjed – lapse teo ja vanusega sobivad, kindlaks määratud, teada antud.
- Järjepidevus reeglite ja tagajärgede suhtes.
- Tundeid tuleb märgata, need sõnastada, peegeldada.
- Nõuda saab käitumise, mitte tunnete vaoshoidmist.
- Järk-järgult saab õpetada tunnete vaoshoidmist.

Väärkäitumise peatamise lihtmeetodid

- Silmside – aitab, kui laps teab, mida oodatakse.
- Puudutus ja osutavad žestid.
- Lähenemine lapsele (nt õpetaja kohalolek, nt öelda vaikselt: „Mart, palun kuula tähelepanelikult“).
- Lisavõimalus vastamiseks („Mida sina teed, et olla Mardiga sõber?“).
- Nõutud tegevuse juurde suunamine (ütle, mida lapsed peavad tegema, ära ütle seda, mida nad valesti teevad).
- Lisainstruktsioonid (kui lapsed pole aru saanud).
- Lühisõnalised keelud ja korraldused („Mari, hakka asju ära panema!“).
- Lapsele alternatiivse valiku pakkumine („Sul on valida, kas mängid koos teiste lastega ega loobi asju või sa mängid üksi.“).

(A. Vaher 2013)

Mittetõhusad reageerimisviisid

- Häbistamine;
- Siltide kleepimine;
- Suuline vägivald – mõnitamine, iroonia;
- Füüsiline vägivald;
- Ülekaitsmine, vabanduste otsimine;
- Karm karistus (pikk kestvus);
- **Paranemismärkide eiramine!**

Soovitusi õpetajale

- Lahendage **probleeme koos lapsega arutledes** – määratlege koos probleemi olemus, otsige erinevaid lahendusi, laske lapsel valida nende hulgast sobivaim, tehke koos tegutsemisplaan;
- **Õpetage lapsele sotsiaalseid oskusi** – harjutage koos, näidake ette, aidake ellu rakendada (nt kehahoid, hääle valjus, vestlusoskus, sõprusoskused);
- **Õpetage lapsele enesekontrolli oskusi ja mitteagressiivseid käitumisviise**; aidake lapsel analüüsida olukorda, mitte süüdistada teisi või ennast;
- Loobuge **negatiivsest hoiakust** – tegemist on areneva lapsega, kes võib alati paremaks muutuda!
- **Pöörduge abi saamiseks psühholoogi, psühhiaatri või perenõustaja poole – vahel on vajalik pidev kontakt.**
- **Tehke koostööd** lasteaia spetsialistidega!

Kasutatud kirjandus

Aavik, P. (2008). Käitumihäired lastel ja noorukitel. Loengumaterjal.

Juul, J. (2013). Agressiivsus. Tallinn: Väike Vanker

Keltikangas-Järvinen, L. (2013). Väikelapse sotsiaalsus. Tallinn: Koolibri

Lapse arengu hindamine ja toetamine. (2009). Tallinn: REKK

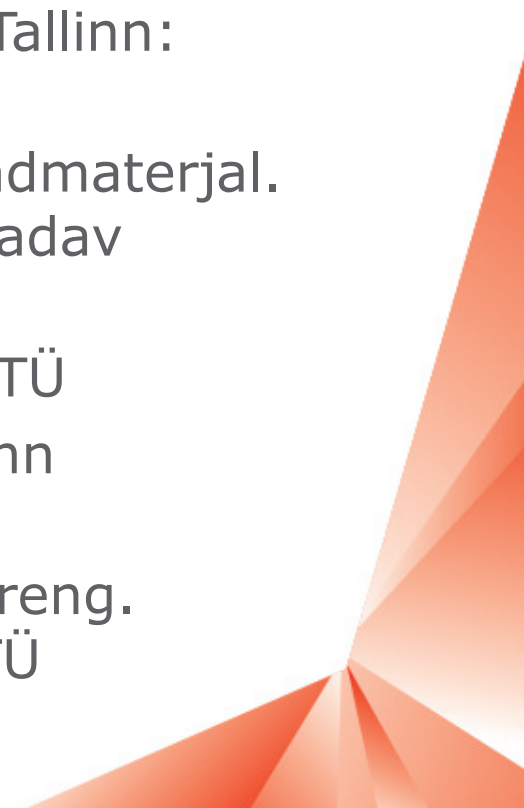
Lapse vaimse tervise toetamine lasteaias. Juhendmaterjal. 2013. Tallinn. Tervise Arengu Instituut. (kättesaadav veebis)

Rogers, B. (2008). Taasleitud käitumine. Tartu: TÜ

Rogers, B. (2011). Käitumine klassiruumis. Tallinn (kättesaadav veebis)

Tropp, K., Saat, H. 2008. Sotsiaalsete oskuste areng. *Õppimine ja õpetamine koolieelses eas*. Tartu: TÜ

Lilleoja, L. koostatud slaidimaterjal

Täna tähelepanu eest! 😊

Euroopa Liit
Euroopa Sotsiaalfond

Eesti tuleviku heaks

